

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
Departamentul de Studii Internaționale și Istorie Contemporană

TEZĂ DE DOCTORAT

- Rezumat-

Modele de subsidiaritate și impactul lor asupra procesului integrării europene

Conducător științific:

prof. univ. dr. Vasile PUȘCAȘ

Candidat:

Anca Angela MUREȘAN

Cluj-Napoca

2011

Cuprins:

| | |
|---|----|
| Abrevieri | 6 |
| Introducere..... | 8 |
| Capitolul 1. Principiul subsidiarității: aspecte teoretice și metodologice | 17 |
| 1.1. Subsidiaritatea: o analiză interdisciplinară | 17 |
| 1.2. Principiul subsidiarității în conținutul și interpretarea modelelor teoretice | 18 |
| 1.2.1. <i>Federalismul</i> | 21 |
| 1.2.2. <i>Confederalismul</i> | 26 |
| 1.2.3. <i>Tranzacționalismul</i> | 29 |
| 1.2.4. <i>Neofuncționalismul</i> | 31 |
| 1.2.5. <i>Guvernanța multi-nivel</i> | 33 |
| 1.2.6. <i>Integvernamentalismul</i> | 36 |
| 1.2.7. <i>Liberalismul interguvernamental</i> | 37 |
| Capitolul 2. Evoluția conceptului de subsidiaritate..... | 41 |
| 2.1. Definierea conceptului de subsidiaritate..... | 41 |
| 2.2. Originile conceptului de subsidiaritate | 43 |
| 2.3. Conceptul de subsidiaritate în secolele XVIII-XX | 49 |
| 2.4. Principiul subsidiarității în predica și doctrina socială catolică..... | 54 |
| 2.5. Cum definim subsidiaritatea? | 60 |
| 2.4. Ideea de subsidiaritate în Carta Europeană a Autonomiei Locale (1985). 64 | |
| Capitolul 3. Aplicarea principiului subsidiarității la nivel național. Studii de caz..... | 68 |
| 3.1. Modelul aplicării principiului subsidiarității în statul federal și confederal | 71 |
| 3.1.1. <i>Federalism și subsidiaritate în Germania</i> | 71 |
| 3.1.2. <i>Dezbateri cu privire la subsidiaritate în Statele Unite ale Americii</i> | 76 |
| 3.1.3. <i>Federalism, subsidiaritate și diversitate: cazul elvețian</i> | 82 |
| 3.1.4. <i>Aplicarea principiului subsidiarității în Canada</i> | 87 |
| 3.2. Modelul aplicării principiului subsidiarității în statul unitar | 88 |
| 3.2.1. <i>Modelul spaniol</i> | 88 |
| 3.2.2. <i>Modelul francez</i> | 91 |
| 3.3. Considerații finale privind studiile de caz | 93 |
| Capitolul 4. Aplicarea principiului subsidiarității în legislația din România..... | 96 |

| | |
|---|-----|
| 4.1. Delimitări constituționale | 98 |
| 4.2. Corelația dintre principiile administrației publice și ideea de subsidiaritate | 102 |
| 4.2.1. Principiul autonomiei locale..... | 105 |
| 4.2.2. Principiul descentralizării..... | 109 |
| 4.2.3. Principiul legalității | 111 |
| 4.2.4. Principiul desconcentrării..... | 112 |
| 4.3. Autonomia locală și descentralizarea | 113 |
| 4.3.1. Criteriul teritorial | 116 |
| 4.3.2. Criteriul funcțional | 118 |
| 4.4. Dimensiuni de aplicare a principiului subsidiarității..... | 119 |
| 4.5. Ideea de subsidiaritate în cadrul politicii de dezvoltare regională | 125 |
| | |
| Capitolul 5. Principiul subsidiarității în Uniunea Europeană | 130 |
| 5.1. Subsidiaritatea și integrarea europeană | 130 |
| 5.2. Principiul subsidiarității în acquis-ul comunitar anterior Tratatului de la Maastricht..... | 132 |
| 5.3. Consacrarea principiului subsidiarității. Tratatul de la Maastricht (1992) | 137 |
| 5.4. Summiturile de la Birmingham și Edinburgh | 140 |
| 5.5. Protocolul 30 asupra aplicării principiilor subsidiarității și proporționalității | 142 |
| 5.6. Principiul subsidiarității în dezbaterile Convenției privind Viitorul Europei. Tratatul instituind o Constituție pentru Europa. | 145 |
| 5.7. Principiul subsidiarității în Tratatul de la Lisabona | 156 |
| | |
| Capitolul 6. Globalizare, subsidiaritate și guvernanță globală | 161 |
| 6.1. Globalizarea subsidiarității..... | 161 |
| 6.2. Rolul actorilor transnaționali în promovarea subsidiarității..... | 166 |
| 6.3. Subsidiaritate și guvernanță globală..... | 170 |
| | |
| Concluzii..... | 177 |
| | |
| Bibliografie | 182 |

Această lucrare își propune să analizeze modul în care principiul subsidiarității este conceput și aplicat integrării europene. Astăzi, nu mai poate fi concepută nici măcar Uniunea Europeană în lipsa subsidiarității. Mai mult, pornind de la acest obiectiv general, am constatat nevoia analizării principiului subsidiarității și prin raportare la alți actori, remarcând faptul că subsidiaritatea se dovedește a fi un principiu universal, natural, al organizării societății umane.

Studiul nostru pornește de la următoarea observație: deși nu poate fi atribuit doar Europei și instituțiilor ei comunitare, principiul subsidiarității a devenit o sintagmă comună asociată cel mai adesea discursului formal privind integrarea europeană după Tratatul de la Maastricht. Conceptul de subsidiaritate e deosebit de important pentru înțelegerea fenomenului construcției europene, în asociere cu alte concepte care impun abordări pragmatice ale utilizării subsidiarității în context european: federalism, supranaționalism, proporționalitate, eficacitate, management, guvernanță, legitimitate, descentralizare, devoluție, pluralism, democratizare, deficit democratic. Însă, deși se vorbește atât de adesea despre subsidiaritate, aplicarea acestui principiu este, de foarte multe ori, defectuoasă, inefficientă. Nu întâmplător, termenul este frecvent asociat, așa cum vom vedea pe parcursul lucrării noastre, și unui alt concept important, cel de federalism, o aspirație constantă și aparent utopică a Comunității și ulterior Uniunii Europene, încă de la începuturile lor. În opinia noastră, eșecul federalismului european de până acum explică aplicarea imperfectă a subsidiarității ca principiu funcțional al UE, dar și confuzia semantică cu care este tratată, adesea, subsidiaritatea.

Aprofundarea înțelegerii semnificației și implicațiilor subsidiarității la nivel comunitar este necesară în condițiile în care Uniunea Europeană se află încă în căutarea unor formule de guvernanță eficientă pentru provocările integrării și presiunile globalizării. Chiar criza economică globală actuală – izbucnită în Statele Unite ale Americii – este o dovadă a provocărilor și presiunilor cu care se confruntă astăzi UE. Este suficient să amintim situația Greciei, țară care a adoptat Euro, în raport cu state

precum Germania sau Franța, prea puțin dispuse să renunțe parțial la privilegiile cetățenilor lor de dragul salvării Greciei. Paradoxul îl constituie faptul că destabilizarea unor state precum Grecia, Portugalia sau Irlanda ar putea pune în pericol însăși existența monedei unice și implicit a comunității economice europene. Soluțiile Europei nu mai sunt nici locale, nici naționale, în acest context de criză, dar chiar izvorând de la nivel comunitar, trebuie să vizeze nivelele cele mai apropiate de cetățean. Toate soluțiile viabile trebuie să pornească de la principii la acțiune politică și nu invers. Deși urgența problemelor actuale reclamă o acțiune rapidă, în opinia noastră numai soluțiile care vizează termenul mediu și lung vor putea avea succesul scontat. Unul dintre principiile care și-au dovedit eficiența peste timp este principiul subsidiarității. În contextul reformei administrative care se dorește a fi implementată în România și alte state membre ale UE, beneficiile aplicării acestui principiu nu ar trebui desconsiderate. Principiul centralismului, mai mult sau mai puțin democratic, pare să ofere tot mai puține soluții într-o lume din ce în ce mai interdependentă și mai interconectată la nivel transnațional.

Analiza aplicării principiului subsidiarității la nivel comunitar a preocupat în ultimele decenii o mare parte a comunității academice interesate de relațiile internaționale. Motivul esențial îl constituie utilizarea Comunității și ulterior Uniunii Europene ca studiu de caz în dezbateri intelectuale prolifere vizând cooperarea internațională, rolul și funcțiile statului și instituțiilor, reglementarea raporturilor inter-instituționale la diverse nivele ale administrației etc. Dezbaterile implică un spectru larg de domenii de expertiză: drept, istorie, filosofie, antropologie, sociologie, științe politice și administrative, economie etc. care îi conferă un caracter interdisciplinar pronunțat. Importanța temei este justificată de numărul mare de publicații științifice abordând tema subsidiarității în general și aplicării ei în contextul integrării europene, în particular. Mai mult, principiul subsidiarității se regăsește în infrastructura cercetării științifice abordând teme înrudite precum: istoria și teoria integrării europene, guvernarea europeană, instituții europene, democratizare europeană etc. Tema nu se impune prin singularitate. Dimpotrivă, studiul integrării europene se poate constitui ca

punct de plecare pentru studiul evoluției societăților non-europene cu aspirații integraționiste. Abordând vasta bibliografie a subiectului am constatat că principiul subsidiarității, care stă la baza integrării europene, nu este „patentat”, monopolizat de europeni. Principiul are calități universaliste, remarcate, de multă vreme, de promotorii săi liberali. El se regăsește și în gândirea altor popoare și societăți. De fapt, conceptul se regăsește în mai multe sisteme filosofice, juridice, politice sau socio-economice, în reflecțiile lor cu privire la raporturile între guvernanți și guvernați, stat și non-stat, central, regional și local.

Termenul „subsidiaritate” este derivat din latinescul *subsidiarius* (care se adaugă, complementar, auxiliar, secundar) și în accepțiunea utilizată în Uniunea Europeană își are originea în dreptul german și gândirea și practica socială catolică, cu toate că este mult mai vechi. Totodată, principiul subsidiarității se regăsește, într-o formă sau alta, în constituțiile multor state ale lumii. Vom observa, în capitolul al doilea al tezei noastre faptul că subsidiaritatea se regăsește în reflecțiile multor filosofi politici preocupați de realizarea „binelui comun”, începând cu Aristotel, Toma din Aquino, Althusius, Hobbes, Bodin, culminând mai târziu cu introducerea ei în doctrina catolică, înainte de a deveni un principiu funcțional al construcției europene pre- și post-Maastricht.

Nu există o definiție precisă și universal acceptată a principiului subsidiarității, dar pot fi identificați numitori comuni în toate formele de aplicare a subsidiarității. Încercând o definiție funcțională a subsidiarității putem afirma că aceasta răspunde la o întrebare esențială pentru bunul mers al democrației de pretutindeni: cât de apropiate trebuie să fie instituțiile de cetățean în așa fel încât să-și păstreze atât eficiența, cât și legitimitatea? Evident, democrația nu trebuie idealizată. Nu există forme ideale funcționale în lumea reală. „Împărăția lui Dumnezeu” trebuie separată de „Împărăția Cezarului”, așa cum știm de la Augustin din Hippo. Însă, principiul subsidiarității reclamă apropierea cât mai mare a factorului decizional de cetățeanul de rând, așa încât primul să servească interesul celui din urmă, nu invers. Preocupările cetățeanului sunt prioritar locale, apoi regionale, naționale sau internaționale.

O altă întrebare esențială la care răspunde principiul subsidiarității este următoarea: cum este divizată puterea și responsabilitatea între guvernământul central și cel local? Translatată la nivelul Uniunii Europene, întrebarea ar suna astfel: cum este divizată puterea și responsabilitatea între instituțiile comunitare și părțile constituente (Statele-Membre) ale unui sistem federal sau cu aspirații federale.

O definiție comprehensivă a principiului subsidiarității am identificat-o într-un raport destinat Comitetului de Direcție al Autorităților Locale și Regionale (CDLR) al Consiliului Europei. După ce semnalează ambiguitatea conceptului, raportul reține trei accepțiuni ale principiului subsidiarității:

- „O accepțiune filosofică în curs de redescoperire și care e foarte probabil să fie rafinată până la punctul în care va deveni unul dintre instrumentele de analiză ale societăților contemporane și, probabil, unul dintre principiile ordonatoare ale revoluției lor instituționale;
- O accepțiune legală, încă șovăielnică și a cărei definiții mai clare întâlnește obiecții de principiu precum și tehnice;
- O accepțiune tehnică ca un criteriu pentru analiza puterilor respective ale diferitelor nivele de guvernare și a posibilei lor redistribuiri”.¹

Teza este împărțită, pe baza criteriului funcțional, în șase capitole, plus introducere, concluzii și bibliografie. Principiul subsidiarității este abordat din multiple unghiuri, pornind de la aspectele terminologice și teoretico-metodologice la evoluția sa istorico-istoriografică și filosofică pentru a ajunge la aspectele funcționale ale principiului: modul în care este conceput și aplicat în mai multe sisteme administrative naționale și la nivelul comunitar european.

¹ Alain Delcamp, Massimo Balducci et. al. „Definition and Limits of the Principle of Subsidiarity”, raport pentru Comitetul de Direcție al Autorităților Locale și Regionale, nr. 55, 1994. <https://wcd.coe.int/wcd/com.instranet.InstraServlet?Index=no&command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1276048&SecMode=1&DocId=1348640&Usage=2>

Capitolul I, intitulat „Principiul subsidiarității: aspecte teoretice și metodologice”, prezintă principalele școli de studiu reflectând asupra conceptului central al lucrării noastre: federalismul, confederalismul, tranzacționalismul, neofuncționalismul, guvernanta multi-nivel, interguvernamentalismul și liberalismul interguvernamental. În cadrul analizei noastre cu privire la federalism, evaluăm trei modele funcționale de aplicare a principiului subsidiarității: federalismul descentralizat, federalismul centralizat și federalismul democratic. Alegerea lor nu este întâmplătoare, deoarece federalismul, aspirația fundamentală a construcției europene, de la începuturile acesteia, reprezintă și cadrul optim pentru aplicarea și testarea principiului subsidiarității.

Capitolul al II-lea, „Evoluția conceptului de subsidiaritate” prezintă evoluția conceptului de la precursorii antici ai relațiilor internaționale până la gândirea socială catolică modernă, dar și mai recenta Cartă Europeană a Autonomiei Locale.

Capitolul al III-lea, intitulat „Aplicații ale principiului subsidiarității la nivel național: studii de caz” ilustrează modul în care este aplicat principiul subsidiarității în mai multe state naționale. Nu am selectat doar state europene, ci și non-europene, deoarece cazul canadian ni s-a părut relevant, principiul subsidiarității reprezentând o preocupare deosebită în acest stat al Americii de Nord. Mai mult, o perspectivă strict eurocentrică ar fi sărăcit, în mod evident, demersul nostru științific, lipsindu-l tocmai de esența pluralistă a principiului subsidiarității. Mai mult, Canada prezintă, prin existența provinciei Quebec, multe elemente comparabile cu statele ce compun Uniunea Europeană.

Capitolul al IV-lea, intitulat „Aplicarea principiului subsidiarității în legislația din România” reprezintă un studiu de caz mai nuanțat al aplicării conceptului central al tezei noastre la legislația unui stat-membru al Uniunii Europene, România. În mod evident, aplicarea acestui principiu în țara noastră reprezintă o preocupare importantă pentru autor, nu numai din rațiuni personale, ci și din dorința noastră de a promova și chiar provoca dezbaterile critice cu privire la subsidiaritate în România și de a integra demersurile noastre dezbaterilor europene cu privire la temă.

Capitolul al V-lea adresează direct problema expusă în titlul tezei noastre: cum este aplicat principiul subsidiarității în Uniunea Europeană. Pentru a răspunde la această întrebare am analizat atât legislația primară, cât și cea secundară a Uniunii Europene cu privire la subsidiaritate, precum și multitudinea de surse bibliografice abordând acest subiect, încercând să relievez cele mai importante evoluții comunitare din perspectiva aplicării principiului subsidiarității de la începuturile construcției europene până la Tratatul de la Lisabona.

Capitolul VI, "Globalizare, subsidiaritate și guvernanta globală" încearcă să coreleze principiul subsidiarității cu fenomene dominante ale ultimelor decenii, cum ar fi globalizarea și integrarea. Pornim de la observația, subliniată adesea pe parcursul lucrării de față, că subsidiaritatea este un principiu cu aplicații universale, iar evoluția actuală a umanității pare să favorizeze un management internațional bazat pe principiile subsidiarității și ale bunei guvernante, indiferent de magnitudinea actorilor implicați.

Premisa de la care pornește această teză este aceea că subsidiaritatea reprezintă un principiu necesar pentru organizarea socială a statului, care trebuie dezvoltat și la nivelul mai înalt al Uniunii Europene pentru a asigura o comunicare eficientă a părților componente. În același timp, credem că subsidiaritatea prin sine nu poate să determine funcționalitatea, căci fiind vorba de un principiu organicist ea are nevoie de o măsură, pe care o vedem în aplicarea proporționalității.

Studiul nostru se bazează pe o metodologie interdisciplinară, specifică științelor sociale și politice. Utilizăm tehnici și metode specifice științelor istorice, dreptului, sociologiei, științelor economice, teoriei și practicii relațiilor internaționale și științelor politice.

Cercetarea noastră este una predominant calitativă, bazată pe tehnici precum: analiza de conținut, analiza de text, analiza descriptivă, politica comparată (compararea studiilor de caz). În capitolele acestei lucrări vom schița posibile scenarii ale integrării europene și guvernantei globale pe baza aplicării subsidiarității pe termen scurt, mediu și lung, utilizând predicția și prospecția.

Lucrarea valorifică o multitudine de surse primare și secundare, pornind de la documentele oficiale ale Comunităților Europene (perioada pre-Maastricht) și mai recent ale Uniunii Europene (perioada post-Maastricht). Totodată, am utilizat literatura de specialitate din domeniul relațiilor internaționale și studiilor europene, cuprinzând o mare varietate de volume, articole și studii de specialitate tratând subiectul central al tezei și teme înrudite, cum ar fi guvernare și guvernanță europeană sau istoria integrării europene. O mare parte din lucrările de specialitate provin din baze de date precum Questia, JSTOR sau SAGE Publications, al căror acces ne-a permis actualizarea informațiilor referitoare la subiect, în special prin prisma dezbatelor teoretice și conceptuale contemporane.

În ceea ce privește sursele care tratează corelația principiului subsidiarității cu evoluția legislativă și administrativă din România, în mod direct, cercetarea ne îndrumă spre lucrările speciale de drept constituțional și drept administrativ (tratate, sinteze, manuale). În privința documentelor, Constituția României (1991, 2003) oferă cadrul constituțional de delimitare a puterilor, competențelor și responsabilităților actorilor politici și societali din România, dar și un reper în analiza și interpretarea legislației adresate administrației publice. Nu în ultimul rând, a fost necesară analiza legislației în domeniul administrativ (Legi, Hotărâri de Guvern, Ordonanțe de Urgență) ca sursă primară, regăsite în Monitorul Oficial. De asemenea, unele studii și articole publicate în reviste de specialitate au constituit un reper în ceea ce privește dezbaterile asupra acestui subiect. (Revista Transilvană de Științe Administrative, Buletinul de Informare Legislativă).

Am prezentat în această lucrare mai multe modele de manifestare a subsidiarității și am putut observa că diferența dintre acestea avea în centrul său formele de organizare constituțională a statelor și istoria lor, care au determinat o ajustare și interpretare a acestui principiu de fiecare dată. Comunicarea dintre actorii implicați în luarea deciziilor s-a dezvoltat diferit.

Devenind un instrument politic, subsidiaritatea primește întrebuințări diferite, uneori contradictorii, în funcție de curentul care o promovează: *federaliștii* văd în ea ca o soluție pentru calmarea neliniștilor cauzate de centralizarea excesivă a puterii politice și de neajunsurile practice ale acesteia, dar o soluție care permite continuarea federalizării; *interguvernamentaliștii* văd în ea un mijloc de a împiedica tocmai procesul de federalizare al comunității politice relevante, indiferent că este vorba de un stat sau de Uniunea Europeană. Potrivit lui Jean-Michel Josselin, atunci când se vorbește despre federalism, una dintre principalele probleme care se pune este legată de definirea drepturilor și prerogativelor agenților. Această problemă duce spre întrebări privind decidenții. Cine sunt aceștia: cetățenii sau statele?² Același autor afirmă că principala problemă în cazul Uniunii Europene este aceea că persistă o dificultate în a alege între confederație și federație în ceea ce privește structura instituțională.³

Pe fondul acestor dezbateri, abordarea *gubernanței multi-nivel* devine relevantă datorită flexibilității de abordare a legăturilor dintre diferitele niveluri de guvernare.

Este cert însă că, în esența sa, așa cum principiul separației puterilor în stat a constituit un instrument de democratizare acum devenit tradițional, tot astfel principiul subsidiarității constituie un instrument al democratizării prin divizarea puterii *între diferite niveluri ierarhice de organizare socială și politică* și prin apropierea deciziilor de destinatarii acestora.

În ceea ce privește sistemul de guvernare al Uniunii Europene, aplicarea principiului subsidiarității se referă la transferarea deciziei către nivelul cel mai apropiat de cetățean. Uniunea Europeană va deveni în timp o uniune de entități cu caracter federal care respectă atât diversitatea lor culturală și politică, cât și drepturile comunităților la nivel local, regional și național. Vor continua să existe probleme dificile în definirea, implementarea și monitorizarea aplicării regulilor prin care se va pune în

² Jean-Michel Josselin, „Federalism and Subsidiarity in National and International Context”, in *Handbook of Public Finance*, Kluwer Academic Publishers, 2005, p. 495

³ *Ibidem*.

practică principiul subsidiarității, atât la nivel național cât și la nivelul Uniunii. Delimitarea competențelor între niveluri trebuie făcută astfel încât să se asigure o coeziune economică și socială acceptabilă. Pentru a defini acest acceptabil, s-a introdus și principiul proporționalității. Există, deja, o serie de interpretări și particularizări (implementări) ale principiului subsidiarității la nivelul fiecărui stat. S-a pornit de la delegarea de competențe de la niveluri superioare către cele inferioare, în vederea creșterii eficienței, și s-a ajuns la propuneri de variante de descentralizare și pe alte criterii, mai mult sau mai puțin subiective.

Referitor la dezbaterile privind subsidiaritatea din cadrul Convenției privind viitorul Europei și a conferințelor interguvernamentale din 2003-2004 și 2007, se remarcă un aspect fundamental care trebuie considerat în dezbaterile viitoare privind construcția europeană. Ne referim la metoda convenției, care nu a reunit în mod necesar reprezentanți ai guvernelor naționale ci mai degrabă membri ai parlamentelor naționale. Această metodă a permis reflecții care au depășit rigorile negocierilor interguvernamentale și au permis delegaților să exploreze opțiuni situate dincolo de interesele specifice ale statelor.

Dacă acest principiu a fost multă vreme perceput ca unul care ar trebui să faciliteze o relație directă între instituțiile UE și cetățenii europeni, ultimii ani au arătat posibilitatea aplicării sale într-o manieră complexă, prin valorificarea tuturor nivelelor de reprezentare. În această logică, am considerat necesară o prezentare a transferului de competențe la nivelul UE, procedurile legislative naționale, precum și maniera în care se exercită la nivel național controlul parlamentar în domeniul afacerilor europene.

Corelarea aplicării principiului subsidiarității cu alte principii de bază, precum cele ale proporționalității, competiției, democrației, eticii, dezvoltării durabile, este o temă care ar putea să aibă o largă dezbateră și în România, atât la nivelul specialiștilor, cât și al cetățeanului de rând. Succesul integrării europene va depinde în mare măsură de capacitatea României de a-și consolida sistemul politic și administrativ. Modelul actual de manifestare a procesului integrativ al României în Uniunea Europeană se

dovedește a fi unul ineficient atât din perspectiva actorilor instituționali implicați cât și a politicilor elaborate. Considerăm necesară o mai clară delimitare a competențelor între actorii birocratici care implementează politicile europene la nivel național și local și cei care elaborează pozițiile României la UE. În contextul în care există instituții care își dublează atribuțiile de reprezentare europeană, dar și cele de implementare națională, România nu poate deveni un membru credibil în cadrul UE. O precizare a clară a competențelor pe toate nivelele de guvernare este necesară.

Oricât de constestat sau contestabil ar fi, principiul subsidiarității reprezintă unul dintre cele mai naturale principii ale construcției sociale. El explică rolul individului în societate și rolul instituțiilor în formarea personalității și identității individului. El poate fi aplicat la aproape orice nivel de luare a deciziilor, începând de la o firmă sau corporație până la nivelul societății globale. Nu există o formulă de aplicare universală. Putem, cel mult, să pornim de la aplicațiile cele mai apreciate - cum este cazul Uniunii Europene - în tentativa noastră de a-i identifica esența. Ideea de subsidiaritate rămâne un ideal social aproape de neatins, deoarece este aproape imposibilă realizarea unui echilibru perfect într-un sistem atât de dinamic de raportare între întreg și părți, între nivelul central al administrației și cele inferioare. Dificultățile sunt sporite de globalizare, viteza și amploarea evenimentelor, precum și complexitatea crescândă a acestora. Cum fenomenele transnaționale tind să domine agenda lumii, este de presupus că procesul de centralizare/concentrare a deciziei la centru va continua în viitor cu consecințe neprevăzute pentru umanitate.